

Електронна бібліотека видань історичного факультету Харківського університету

Зайцев Б. П., Куделко С. М. Про нову хвилю романтизму у вітчизняній історіографії // Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків, 15 -17 листопада 1995 р.) – Харків: Авеста, 1995. – С. 176 – 179.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

Б.П.Зайцев, С.М.Куделко

Про нову хвилю романтизму у вітчизняній історіографії

Події, які не мають прямого відношення до історичної науки і які самі повинні стати і вже стають об'єктом дослідження істориків та інших представників суспільствознавства, суттєво вплинули на її розвиток, призвели до значних змін в усіх її ланках: від історичної освіти до принципів організації архівної та музейної справи, від системи публікації наукових праць до методологічних основ наукового пошуку. Не можна заперечувати, що деякі з тих змін, які відбуваються на наших очах, давно назріли і обумовлені не тільки екстерналістськими факторами, але й внутрішньонауковими потребами (відкриття архівів, відміна цензури і т.п.). Інші - результат силового тиску зовнішніх обставин: злам системи історичної освіти, яка склалася на початок 80-х років (можливо, однієї з кращих в світі), волюнтаризм по відношенню до академічної науки та ін. Але особливе занепокоєння викликає сповзання на методологічні позиції, які наука займала, у кращому випадку, на початку нинішнього, а то й у минулому столітті.

Соціально-економічні та політичні процеси в Україні, які відбуваються наприкінці ХХ століття, скрізь мають характер «відродження», хоча, по суті, являють собою відтворення форми, але не змісту. Така історична мімікрія - вельми типове в історії явище, коли нове намагається легітимізувати себе, видаючи за «класичне». Спрямованість у минуле обумовлена, серед іншого, тим, що попередня суспільно-політична система та доктрина, яка її обслуговувала, були орієнтовані на майбутнє. Обійти ж останню і дати народу більш привабливочу картину, ймовірно, не вдасться. Тому пошук «золотого віку» відбувається, у минулому: «золотий вік» козацтва, Давньої Русі,

а то й у ще більш ранні періоди життя наших предків. Подолання епохи тоталітаризму крокує не лише шляхом її запальної критики, а й ідеалізації попередніх історичних фаз. Подібне явище неодноразово спостерігалось і раніше. Досить згадати виникнення романтизму на початку ХІХст. з його критикою порядків, що виникли в наслідок Великої французької революції і ідеалізацією середньовіччя.

Звичайно, нове розуміння часу, яке притаманно ХХст., його відносність, відкриває нові небосхили і вимагає інших підходів до самої системи: минуле - сучасне - майбутнє, але цей сюжет виходить за межі нашої доповіді. Хоча стає зрозуміло, що нове осягнення історизму часу - завдання, яке стоїть перед наукою та масовою свідомістю, бо без цього суспільство не зможе впевнено розвиватися.

Як вже відзначалося, характерною рисою сьогодення в історичній науці стала відмова багатьох вчених від сучасної наукової методології.*¹) В останні десятиліття існування раннього соціалізму (1917-1991рр.) вітчизняна наука в цілому досягла нового рівня зрілості, який характеризується такими процесами, як зростаюча диференціація та інтеграція її галузей, швидкий розвиток термінології, створення розгалуженої інформаційної мережі і т.п. Однак подальший її рух уперед почав гальмуватися деякими застарілими організаційними формами та суспільними відносинами. Революція 1985-1991 рр. була покликана відкінути усе те, що стояло на шляху прогресу. Але цього, на жаль, поки що не трапилося. До 1991р. вітчизняна наука розвивалась в «одязі» марксизму-ленінізму, що, на наш погляд, створило певне непорозуміння. Марксистсько-ленінський етап слід обмежити, принаймні, серединою цього століття.

Якісно новий виток розвитку «недогляділи» і у вигляді атаки на марксистсько-ленінську науку, по суті, ведеться похід на сучасну науку(звичайно, генетично зв'язану з вчення Маркса).

*¹) Спостереження над авторефератами дисертаційних досліджень дозволяє констатувати факт відмови більшості пошукачів наукових ступенів навіть від спроб визначити методологічні основи своїх праць.

Особливе занепокоєння викликає відмова від історизму. Сьогодні науки нав'язуються в якості методологічних регулятивів, так звані, «вічні» або «загальнолюдські» цінності. Хоча ніхто так і не зміг переконливо не тільки їх визначити, але й навіть перелічити. Дефініції повисають у повітрі. Але саме вони й стають точкою опори, за допомогою якої новоявлені архімеди історичної науки намагаються її перевернути, а разом й змінити суспільну свідомість. Зречення від історизму - характерна риса пануючих зараз (принаймні, на поверхні) схем. На зміну динаміці приходить статика: «вічні» істини, «загальнолюдські» цінності, «неминуще» значення, «нетлінні» ідеї, «безсмертні» висновки - симптоми певної форми історичної свідомості. Ці мотиви добре знайомі, вони відображають тип мислення, пов'язаний з епохами доіндустріального та індустріального суспільств (або класових суспільств у марксистський парадигмі). При цьому не слід ототожнювати складність системи поглядів з їх наближенням до істини. В минулому існували вельми складні, навіть витончені концепції, які, не дивлячись на це, були переглянуті.

Паралельно з пошуками «вічних» істин спостерігаються спроби повернути науку на шлях моралізаторства, пошук моральних імперативів її законів. На зміну логіці доказів приходять міркування, які спираються на «здоровий глузд», життєвий досвід, апелюють до почуттів, а не розуму. Якщо існують «вічні» істини і цінності, то можна казати про єдність людської психики у всі часи. Виникає замкнене, але порочне коло.

З філософських учень робляться певні політичні висновки (безумовно, в реальному житті все відбувається навпаки: для конкретної політики підшукуються відповідні філософські та світоглядні експлікації).

«Вічні» або «загальнолюдські» цінності - наріжний камінь антиреволюційних, а значить, консервативних моделей суспільного розвитку. Історичні концепції, які створюються на їх підставі, страждають метафізичністю, абстрактністю, крайнім редукціонізмом. Вони є основами для теорій «народного духу», «національного харак-

теру», різних геополітичних студій. На цьому ґрунті у декого виникає спокуса виправити «помилки» предків, не тільки переписати історію, але й переграти її.

Виникає запитання: на скільки закономірний такий розвиток подій? Ясно, що з точки зору інтересів самої науки воно згубно, але знаходить величезну підтримку у позанауковій сфері, в галузі політики.

Піднялася хвиля, представлена краєзнавцями-любителями, дилетантами, маргіналами науки, адептами застарілих наукових шкіл, які кинулися заповнити вакуум, який виник. Сюди ж слід віднести великий загін осіб, які взагалі не мають відношення до професії історика, які прагнуть (в силу різних інтересів) сказати своє слово, політичних кон'юнктуристів. Історична свідомість - частина свідомості народу й вона буде знаходитися в полоні відсталих доктрин, буде гальмом при вирішенні назрілих задач, що стоять перед нашим суспільством до тих пір, поки історична наука не допоможе йому подолати відчуження від передового наукового історичного процесу.

